

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907-BY-92-017-096

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ
VII

İZMİR

1992

İNSANA VERDİĞİ ÖNEM YÖNÜNDEN İBN KEMAL'İN NİGÂRİSTÂN'I

Dr. Bekir ÖZCAN

Nigârîstân, Şemseddin Ahmed b. Süleyman (873-940/1468-1534) adlı büyük Türk bilginine aittir. Kendisini Tokat veya Amasya'da dünyaya gelmiştir. Babası Süleyman Bey, II. Bayezid Çağı (886-918/1481-1512) kumandanlarından olup İstanbul'un fethine Ağa Hızır Paşa maiyyetinde katılmıştır. Dedesi Kemâl paşa da Fâtiḥ çağı (855-886)/1451-1481) beylerindendi. Ahmed b. Süleyman bu zâta nispetle İbn Kemâl veya Kemâl Paşa-zâde diye şöhret bulmuştur.

Ahmed b. Süleyman, başlangıçta tımarlı sipâhîsi idi. II. Bayezid zamanında bazı seferlere katılmıştır. 887 (1481) yılı Filibe'de Vezir Çandarlı-zâde İbrahim Paşa başkanlığında yapılan bir toplantıda Filibe Müftüsü Molla Lütfi (ö. 900/1494), sancak beyi Evrenos-zâde Ahmed Bey'den üste oturunca, askerlikte ne kadar çalışsa bir Evrenos-zâde olamayacağını, fakat ilme sarılıp Molla Lütfi olabileceğini düşünerek bu yola yönelmiştir. Molla Lütfi başta olmak üzere, devrin ünlü bilginlerinden okuyarak kısa zamanda yükselmiş ve 911 (1505)'de müderris olmuştur. Edirne, Üsküp, Sahn-ı Semân medreselerinde uzun süre müderrislik yapmış, 922 (1516)'da Anadolu Kazaskeri olarak Mısır Seferine bu rütbetle katılmıştır. Ahmed b. Süleyman, 925 (1519)'da tekrar Edirne'ye müderris oldu. 932 (1525-1526)'da Zembilli Ali Cemâlî Efendi vefat edince, onun yerine, İstanbul Müftüsü (Şeyhu'l-İslâm) atanmış ve ölümüne dek bu görevde kalmıştır. Ölümünde (940/1534) Edirnekapı dışındaki Mahmud Çelebi Hazîresi'ne gömülmüştür¹.

1 Bkz. Hacı Halife, Keşfü'z-Zunûn An Esâmî'l-Kütûbi ve'l-Fünûn, c. II, s. 1621 ve 1976, İst. 1362/1943 ; Sehî Bey, Heşt Behişt, s. 92-93, İst. 1980, Tercüman 1001 Temel Eser Dizisi : 152; Laüfî, Tezkire, s. 79-80, Dersaadet 1314/1896, Kütübhâne-i ikdâm (Yayımlı), Aded : 9 ; Taşköprü-zâde, eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, s. 226-227, Beyrut 1395/1975 ; Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuarâ, c. I, s. 122-132, Ank. 1978, Hızr. : Dr. İbrahim KUTLUK, TTK Yayınları, XVIII. DİZİ-Sa. 4¹. ATŞİZ, "Kemal Paşaoğlu'nun Eserleri", Şarkiyât Mecmuası, c. VI, s. 73-74, İst. 1966, İ.Ü. Edb. Fak. Şarkiyât Enst. Yayını ; İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, c. II, s. 668-670, Ank. 1983, TTK Yayınları, XIII. DİZİ-Sa. 16 b3; İsmet Parmaksızoğlu, İslam

İbn Kemâl'in, 300 kadar esere sahip olduğu bildirilmektedir. ATSIZ 183 Arapça, 19 Türkçe, 7 Farsça olmak üzere, 209 eserini tespit etmiştir². En önemli eserleri ; Saffât Sûresi'ne kadar bir Tefsîr, Fetvâlar, Târîh-i Âl-i Osmân (698-933/1299-1526 yılları arasını kapsar), Yûsuf u Züleyhâ, Dîvân, el-Mühimmât (İslam hukuku dalındadır), Câmî'u-l-Fürs, Muhîtu'l-Lügât, Tehâfüt Şerhi, et-Ta'rîfât (ansiklopedik bir eserdir), Kaza-Kader Risâlesi ve Nigâristân'dır³.

Nigâristân Farsça olarak kaleme alınmıştır. bazı yerlerde⁴ Câmî (ö.898/1492)'nin Bahâristân'ına nazîre olarak yazıldığı belirtiliyor. Fakat kendisi ;

"Bahâristan, bizim Nigâristân'ımız değildir. Ama bizim Nigâristân'ımız gibi değildir. Renkli manâ gülleriyle dolu olan Gülistân ise, her bakımdan, bizim (yararlandığımız) kitabımızdır," diyerek⁵ bu görüşü reddetmektedir. Birçok yazarın da değindiği gibi⁶ Nigâristân, Sa'dî (ö. 692/1292)'nin Gülistân adlı eserine nazîre olarak kaleme alınmıştır. Hatta İbn Kemâl, bazan birkaç kelime değişikliği ile Gülistân metinlerini aynen tekrarlamaktadır⁷. Nigâristân, Gülistân'a göre biraz daha hacimlidir. Ama bâblarının adı ve sayısı bakımından Gülistân gibidir. Şekil ve içerik yönünden de Gülistân'a benzemektedir. Yazar, nâdir olayları hikâyeler adı altında, nesir-şiir karı-

Ansk. (Kemal Paşazâde mad.), c. VI, s. 561-564, İst. 1955 ; Türk Ansk. (Kemal Paşaoğlu mad.), c. XXI, s. 478-479, Ank. 1974 ; Nihat Sami BANARLI, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Destanlar Devrinde Zamanımıza Kadar, c. I, s. 605, İst. 1971.

2 Bkz. a.g.m., s. 73.

3 Eserleri için bkz. Hacı Halîfe, a.g.e., c. II, s. 1621 ve 1976 ; Taşköprüzâde, a.g.e., s. 227 ; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., c. I, s. 126-129 ; ATSIZ, a.g.m., s. 73-84 ; İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. II, s. 669-670 ; İsmet PARMASIZOĞLU, a.g.m., c. VI, s. 564-565 ; Türk Ansk., c. XXI, s. 480-481 ; Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, c. I, s. 223, İst. 1333/1915 ; N. Sami BANARLI, a.g.e., c.I, s. 606 ; Kemal Paşazâde, Hazr. : Dr. Mustafa DEMİREL, Yusuf u Züleyhâ, Seçmeler, (Giriş), s. 11-17, Ank. 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 513, 1000 Temel Eser Dizisi : 92.

4 Bkz. Sehi Bey, a.g.e., s. 93 ; Bursalı Mehmed Tahir, a.g.e., c. I, s. 223 ; İ. Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., c. II, s. 670 ; Abdulkadir KARAHAN, Meydan Larouse (Kemal Paşazâde mad.), c. VII, s. 160, İst. 1972.

5 Bkz. Nigâristân, A.Ü.DTC Fak. Kıp. No:45119, 9b-10a.

6 Bkz. Taşköprüzâde, a.g.e., s. 227 ; Kınalızâde Hasan Çelebi, a.g.e., c. I, s. 128 ; ATSIZ, a.g.m., s. 84 ; İsmet PARMASIZOĞLU, a.g.m., İslam Ansk. (Kemal Paşazâde mad.), c. VI, s. 565 ; Türk Ansk. (Kemal Paşaoğlu mad.), c. XXI, s. 480 ; Ali Asgar Hikmet, Terc. : M. Nuri GENCOSMAN, Cami, hayatı ve Eserleri, s. 228-229, Ank. 1963 (İkinci Basılış), İran Klâsikleri İçin Yardımcı Eserler : 1 ; Yusuf ÇOTUKSÖKEN, Meydan Larouse (Câmî mad.), c. II, s. 755, İst. 1969 ; Kemal Paşazâde, Hazr. : Dr. Mustafa DEMİREL, Yusuf u Züleyha, Seçmeler (Giriş), s. 15, Ank. 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 513, 1000 Temel Eser Dizisi : 92.

7 Sıra ile karşılaştırarak bkz. İbn Kemal, a.g.e., 3a, 33b, 38a, 42b, 70a, 125b, 183a ; Sa'dî Gülistân, 3/72, 1/15, 1/24, 1/32, 1/22, 8/139 ve 141, 1/26, 8/18.

şımıyla dile getirmektedir. Nesir kısımlarda seci sanatı kullanılmış, e- debî sanatlara fazlaca yer verilmiştir. Makâme tarzının ilgi çekici eserlerinden biridir. Yalnız Gülistân'daki akıcılığı, Nigâristân'da bulamıyoruz. Bazı seci ve şiirlerinde kelime zorlamaları vardır. Nigâristân 939 (1533) yılında tamamlanmıştır⁸. III. Ahmed' (yaşamı : 1084-1149 /1673-1736, devri : 1115-1143/1703-1730)'in emriyle Şeyhu'l-İslâm Yahyâ (ö. 1035/1625) Türkçe'ye çevirmiş, II. Mahmud Çağı (1223-1255/1808-1839) yazarlarından Mehmed Vesîm de Nakş-i Dil-sitân der Şerh-i Nigâristân adıyla yine aynı dile şerhetmiştir⁹.

Bu konuyu ele almaktan amacımız, Nigâristân'da bulunan sevecenliği dile getirmektir. İnsanlara karşı sevecenliği, İbn Kemâl'de belki Sa'dî'deki kadar bulamayız. Bunu, iki yazarın yaşadığı devir ve teneffüs ettikleri hava ile açıklamak mümkündür. Sa'dî, Ortadoğu'nun sıkıntılı döneminde yaşamış, İbn Kemâl ise Osmanlı İmparatorluğu'nun en depdebeli zamanını idrak etmiştir. İbn Kemâl de en mükemmel varlık olan insana karşı oldukça sevecendir. İnsanların hiç incitilmemesi, savaşlarla yokedilmemesi görüşündedir. Dünya geçimi hususunda herkes eşittir. Herkesi Allah doyurur, çünkü hepsi O'nun kuludur. Geçici dünyada nasıl olsa herkes doyacaktır. Bunun için kavgaya, didişmeye hiç gerek yoktur. Bu, müslüman, iyi, zengin, güçlü olanlar için geçerli olduğu gibi, gayr-ı müslim, kötü, fakir ve güçsüz olanlar için de geçerlidir. Allah, beğenmediklerimizin yaşamalarını istemeseydi, onları doyurmaz ve yaşatmazdı. Bu bakımdan onların da yaşamlarını sürdürmeye hakları vardır. İbn Kemâl, bu hususlarda şunları söylemektedir :

Nazm : "İnsanoğlu âlemin özü olarak yaratıldı. Onun özelliği, melekte (bile) yoktur. Allah'ın ihsânı karşılıksız, bağış da kendi isteğiyledir. Asıl amacı Âdem'in kendisidir, âlem ise göstermeliktir." ¹⁰

Şiir : "Sen, (kendi başına) bir âlemsin ve âlemden murat da sensin. Güzelce bakarsan, zâhir olandan başka birşey olmadığını görürsün." ¹¹

Hikâye : "Yüzük taşının altında Horasan mülküne sahip olduğu (yazılı) bulunan Sultan Mahmud Sebüktekin, gece olur olmaz, halk için giymiş olduğu elbiseyi çıkarıp eski püskü hırkasını giyip Allah'ın huzurunda secdeye kapanıyor, sehre dek, gönül yakan ah ateşiyle gönül kazanını kaynatarak şöyle diyordu ;

8 Bkz. Hacı Halife, a.g.e., c. II, s. 1976 ; ATSIZ, a.g.m., S.84 ; İsmet PARMAKSIZOĞLU, a.g.m., s. 565.

9 Bkz. Hacı Halife, a.g.e., c. II, s. 1976 ; ATSIZ, a.g.m., S. 84 ; Dr. Mustafa DEMİREL, a.g.m., s. 15.

10 Bkz. Nigâristân, 6ab.

11 Bkz. Nigâristân, 6b.

Mesnevî : Ne pâdişâhım, ne de komutan, bu dergâhın kullarından biriyim. Lutuf elin, bana yardımcı olmasaydı, elimden ne iş gelirdi ? İçi aydın (olan) Sa'dî'nin, Zahîr'in cevabında ne güzel söylediğini işittin ; "dokuz kat gök kürsüsü varken, yüzünü Kızıl Arlan'ın ayağı altına koymana ne gerek var ? Git, izzet ayağını felekler, ihlas yüzünü toprak üzerine koy." ¹²

Nazm : "Oğlan, anadan sağlam olarak doğar. Hastalığı ise (sonradan) babadan alır. Misal olarak söylediğim şey, gerçek doğruluğu göstermek içindir. Beşerin hayırlısından (olan) haberde ; "Bütün doğanlar (İslam) fitratı üzerine dünyaya gelir, sonra onu ebeveyni yahudileştirir, hristiyanlaştırır, mecusileştirir, " (şeklinde varid olmuştur). " ¹³

Nazm : "Asla o kadar itibar yoktur. Taze gülün yüzü, dikenden memnun değildir. İçki koruktan, şeker (ise) neyden yapılır. Bal da arının artığından meydana gelir. Diri ölüden, ölü diriden çıkar. Temiz su ve akşam şarabı, barsakta beraber bulunmalarından dolayı, pisliğe karışmıştı. Balın da aslı arının kusmuğudur, sağlığa yararlı olarak mutluluk vermiş ve tertemiz olmuştur."

Nazm : "Nuh'un oğlu kötülere yoldaş oldu da günah denizinde boğuldu. Ama Ashâb-ı Kehf'in köpeği, o kötü damarıyla, iyilerin peşini tutup adam (değerinde) oldu. " ¹⁴

" ..... İnsanın bireyleri arasındaki farklılık ve birinin diğerine üstünlüğü, iyilik etme fazlalığıyla, huylarının çokluğuyla değil. Hayru'l-ümem (olan Peygamber) den haberde "Hepiniz Âdem oğlusunuz, ölçünün üstünlüğü kendisiyledir ; yani Âdem oğulları, beşer olma yönünden, yaratılıştaki ve menşede eşittirler. Hiç kimsenin bir diğerine, takvâ, dindârlık, ilim ve yumuşaklık süsü ve sabırlılık hariç, üstünlüğü, fazlalığı yoktur." (şeklinde) gelmiştir " ¹⁵. Allah katında hayırlınız, O'ndan en fazla çekineninizdir. " ¹⁶

Arapça Nazm : "İnsan, fâ harfine benzetilebilir. Babanız Âdem, anneniz Havvâ'dır. Fazîlet (dediğin) ne ki? (O) ancak ilim ehli içindir. Çünkü onlar doğru yoldadır. "Limenihtedâ" ise ikiye katlanmışdır. (İyice) bakarsan, hepsi, aslında Âdem neslidir. Bu bakımdan hepsi kıymetli ve saygıdeğerdir. (Ama) insan şeklinde, goril huy-

¹² Bkz. Nigâristân, 11b.

¹³ Hadîs için bkz. Müslim, Kader, 6 (22, 23,24,25) ; İbn Hanbel, Müsned, 4/24.

¹⁴ Bkz. Nigâristân, 183a.

¹⁵ Hadîs için bkz. İbn Hanbel, Müsned, 4/145, 158.

¹⁶ Bkz. Kur'ân, el-Hucurât, 49/13.

lu varlık (da) pek çoktur. (Şu) halk, görünüşte insan, ama ahlak ve cömertlikte noksandır. (Buna rağmen) insan cinsi, maden, nebât, hayvan gibi, kâinâtın diğer cinsleriyle kıyaslanamaz. İnsanlar arasında mevcut olan ve yüzde birlik bir dereceye ulaşan bu fark, sayısı oldukça fazla bulunan, diğer yaratıkların fertlerine müyesser değildir." 17

Nazm : "(Pâdişâhın sözü) doğrudur. Fakat Allah'ın tedbiri takdiriyle, insan nefsi terbiye kabul eder özelliktedir. Meyvenin, renk ve kokuyu meyveden aldığı gibi, insan da huyu atasından alır."

Beyt : "Mutsuzların mutsuzluğunu kendilerinden bilme. Zira üzüm, üzüme baka baka kararır." 18

Nazm : "Her kuş cinsiyle uçar ; güvercin güvercinle, kartal kartalla. Papağan çaylakla arkadaş olmaz. Kartal da bülbül ile şarkı söylemez." 19

Nazm : "Hiç elbisesi olmayan kişi, herkes nazarında, içinde adam olmayan elbiseden daha iyidir. İnsanoğlunun üstünlüğü yaratılışıyla güzel olur, üstünlük ipek elbiseyle olmaz. Önderlik, gönüldeki cevherlerdir, baştaki altın taç ile değil." 20

Mesnevî: "Bu yaşlı felek garip bir mihmândârdır. Nasıl doyurduysa, bazan da aç bırakır. İçinde geçici olarak kaldığımız saray da böyledir ; (içinde) bazan memleket sahibi, bazan dilenci olursun. (Onunla) oynama, (peşinden) koşma, gururlanma ve (kimseyi) incitme. Sıkıntıya koşsan ne, hazineye gururlansan ne ?" 21

Hikmet : "Mademki bu evde bir misafir olduğun biliyorsun, (öyleyse), ev sahibi ne derse onu yap. (Burada) zehir ve şekerden her ne verirlerse razı ol, şamata çıkarma, geçim için gönül incitme."

Nazm : " Ey gönül, rahat ol, dehrin verdiği rıza göster. Geçim meçim isterken (kimseyi) incitme. On günlük yaşam için altın ve gümüş biriktirme. Dertsiz baş, eli boşluk ve uzun yaşam ne güzel !" 22

17 Bkz. Nigârîstân, 185b- 186b

18 Bkz. Nigârîstân, 182b.

19 Bkz. Nigârîstân, 168a.

20 Bkz. Nigârîstân, 46a.

21 Bkz. Nigârîstân, 53a-b.

22 Bkz. Nigârîstân, 186b.

Mesnevî : "Her kim, tehlike dolu bu dünyada kötülük yaparsa, başkasına değil, kendisine yapmış olur. Bir sivrisineğin iğnesini kırmak istediğinde, (bil ki) kendi boynuna kendi yumruğunu vurursun." 23

Nazm : " Her an, ey insan, (başkasının) olmasını istediğin şekilde ol. Türkiye'liyle Türk, Zengibarlıyla Zenci ol. Bukalemun gibi olma renkten renge (girerek). Ya barış, ya da savaş sevdasında bulun, diye nidâ gelir." 24

"... Yabancı, tanıdık gibi O'nun rahmetinden yararlanır, düşman da dost gibi O'nun nimetiyle beslenir."

Mesnevî: "Karşılıksız olarak ihsan edilen sofrasından, büyük küçük, her millet, Hakk'ın nimetini yedi. Sen, düşmanlara ihsan edip dururken, dostların, azıksızlıktan (yana), ne korkusu olur ? " 25

"... Ulu bir pâdişah olan Nasr bin Ahmed-i Sâmânî'nin vasiyyetnâmesinden ;

Mesnevî : "Ey oğul, ihsanda bulun. Çünkü insanoğlu av (gibi) dir. Evcil olmayan hayvan bile ihsan ile yakalanabilir. Düşmanın gönlünü de ihsanlarla elde edebilirsin. Zira o kemendi kılıç ile kesmek mümkün değildir." 26

Hikâye: "Halkın dilinde kötü olarak anılan ve kötülükler caddesinde nice günahlarla meşhur olan bir kişi (yine) kötülük yapmıştı. Bir gün, müslümanların imamı Hasan-ı Basrî'ye bakarak kendi kötü ahâline ve çirkin işlerine ağladı. Hasan-ı Basrî o zavallı adamı ağlarken gördü ve ağlama sebebini sordu. O da "kendi perişan ahuâlime ağlıyorum. (Çünkü) İnsanlar, bana bakıp " ne kötü bir durum", sana bakıp "ne iyi bir vaziyet" diyecekler dedi."

Beyt : "Kötü, iyilerin durumuna gıpta eder (ise) bu üstünlük iyiler için yeterlidir."

"Kötülerin kötülüğü sürekli bir zulümdür. İyi (olan kimse), ona asla gıpta etmez. Eğer bana, Allah'ın bakışı da halkın bakışı gibi olursa, yaptığım iş kendime sıkıntı verir."

Hasan-ı Basrî, "kendisine el atabileceğin hiç iyi amelin yok mu ? Hesap ve kitap sıkıntısı sırasında, mecbur kalınca, ondan derman bulursun", dedi. (O da) ;

23 Bkz. Nigâristân, 75b.

24 Bkz. Nigâristân, 198a.

25 Bkz. Nigâristân, 1b.

26 Bkz. Nigâristân, 16a.

"Üç şeyim var ; İslam yolunda (çalışan) bir oğlum, yetmiş senelik inancım ve kendi yüz karama âh u zâr(ım), " diye söyledi.

Anlattıklarına göre vefat ettiği zaman İmam kendisini cennet bahçesinde dolaşırken gördü ve ona, "yüce Allah sana ne yaptı ?" diye sordu. O da "beni, beyaz saçım ve yetmiş yıllık tevhidim için bağışladı, " dedi."

Nazm : "Ud olmayınca söğüt odunu getirdim. Kara yüzle saç ağarttım. " Ya-karmana sebep ne ? " dersen, Senin, herkesi kapsayan rahmetine umut bağladım" ²⁷.

Hikâye : "Sert mizaçlı ve soğuk nefesli bir zâhit, kerem ayağından yoksun o-larak, bir yolda koşuyordu. Birden, kapkaranlık bir gecede, günah çukuruna düşmüş bir fâsık gördü."

Beyt : "Büyük günaha dalarak cehenneme doğru yönelmiş."

Beyt : "Ona, çöl rüzgarı gibi (olan) soğuk soluğuyla bedduâ edip de geçi-verdi."

"Orada kalbi temiz bir ârif (kişi) vardı. Duruma vâkîf olunca şöyle dedi ; "Ey in-safsız, kötü duâ ve kötülük taşına ne gerek var ? Zavallı zaten çâresiz kalmış. Elinden bir şey geliyorsa, yardımseverlik göstererek elinden tut ve (düştüğü) sıkıntıdan kur-tar."

Mesnevî : "Zavallı deniz(in) dalgasına kapılmış. Sen, niçin taşla başına vu-rursun ? İmkânın varsa elini tut. (Evet), havâperest olan ruhunun elini tut (yeter). (Durup dururken) incinmiş gönlüne, bir yük de sen yükleme . (Yani) yüklü başına bir yük de sen koyma." ²⁸

" ... Şunu dinledim ; bir şeyhin müridleri, hristiyanların kilisesini seyre git-mişlerdi. Döndükleri zaman Şeyh, "neredeydiniz ? " diye sordu. "Kiliseyi seyretmeğe gitmiştik," dediler. Şeyh "hediye olarak bize ne getirdiniz ?" dedi. Onlar, "ey Şeyhimiz, kiliseden ne getirirler ?" dediler. Şeyh, "benimle gelin de size kiliseye git-me töresini göstereyim", dedi. Müridler de uygun buldu (ve kiliseye gittiler).

Hristiyanlar, Mesih Aleyhi's-selâm'ın resmini kilisenin duvarına nakşetmişler ve o bahtsızlar bahtsız (olan kimseler), cansız resme tapıyor ve secde ediyorlardı."

27 Bkz. Nigârîstân, 88b- 89a.

28 Bkz. Nigârîstân, 82a-b.

Nazm : "Putu putçu yapar ve vücudunu keserle yontar. İbâdeti anlamıyan şey, ne dereceye kadar ma'bud olmaya layıktır ki!"

"Şeyh, yüzünü resme doğru çevirdi ve ona, "insanlara Allah'tan ayrı olarak, beni ve annemi ikinci ilâh kabu ediniz, " şeklinde sen mi söyledin ?" diye bağırdı. "O resim, bu hitâbın heybetinden hemen yere döküldü, toz haline gelip toprağa karıştı. Her zerresinden, rüzgara kapılmış gibi, "O birdir ve benzeri yoktur," diye feryat yükseliyordu."

Nazm : "Seni hatırlayınca, gönlüm uçmak istiyor. Seni anınca (da) bitmiş olan yaşamım geri geliyor. Aşk haberini vermeğe başladığım gün, benimle o duvardaki de dile geliyor."

"O kilisenin kötü işli kâfirleri, melek yaratılışlı şeyhten bu kerâmeti görünce elbiselerini çıkardılar, tevhit getirerek iman ehli zümresine girip gerçek dileklerine kavuştular."²⁹

Hikâye : "İsrâil oğullarında hâl ehli ve zühd sahibi bir adam vardı. Senelerce ibâdet etti. Yüce ve ulu Allah, onun iç yüzünü ortaya çıkarmak istedi. Bir melek göndererek "ona, boşuna zahmet çekme, (nasıl olsa) cehennemlik olacaksın, de "buyurdu. Cebrâil, bu kötü etki yapacak kötü haberi, o âbidin can kulağına ulaştırınca (âbid) şöyle dedi ; "Benim işim kulluktur, efendiliği O bilir."

Beyt : "Ben kimim ki gerçek kavuşmayı isteyebileyim. Ben de kudret derdi ulaşan birçoklarından biri değil miyim ?"

"Melek, haberi yerine ulaştırmak ve elçilik hizmetini edâ etmek için ulu makâma varınca, yüce Allah'tan şu hitâbı işitti ; "O kendi kınanacak haliyle bizim kapımızdan ayrılmazken, ben kerimliğimle, onun isteğini kabulden nasıl vazgeçerim?"

Nazm : "Bu haberden amaç, sınavdı. (O), rahmeti için bahâne arıyordu. İhsan incisini bedâva verdi, (yoksa) o cevhere değer istemiyordu."³⁰

Hikâye : "Bir düşünüre, "savaş çıkaran cesurluk mu, meclis süsleyen cömertlik mi daha iyidir?" diye sordular. "Sana, kendisinden cömertlik eli ulaşan kim-senin, cesurluk koluna ne ihtiyâcı vardır? " diye cevap verdi."

29 Bkz. Nigâristân, 5b.

30. Bkz. Nigâristân, 87b.

Nazm: "Behram Gûr'un kabrine, "cömertlik eli, güçlü koldan daha üstündür," diye yazılmıştır. Elinde Behmen bulutunun bulunması, Tehemten gücüne sahip olmandan daha iyidir. Cömertlik ve eliaçıklıktan nasibi olmayanın, cesâret yüreği de yoktur. Şiblî der ki, "cimri asla şehit olamaz. Çünkü ekmeği bırakamaz, canını nasıl ve nereye bıraksın." ³¹

Hikâye : "Ebu'l-Hasan Semhûr'a, "Horasan'ın büyük (bir) bölgesinde, otuz sene, bağımsız olarak komutanlık yaptın, bir kere bile, kılıcın kınından çıkmadı. Zamanında, tedbirin sâyesinde, serkeşlik sebebiyle okluğundan da bir ok atılmadı. Sebep ne idi ? " dediler. "Halkı (birbirinden) ayırmadan idâre ettim, eliaçıklıkla askerın gönlünü aldım." diye cevap verdi."

Nazm : "Dârâ'nın meskenine "altın (ihsan etmek) ile dostça geçinmek, zorbalıktan daha iyidir, " diye yazılmıştır. Allah bize cömertlik elini ihsan etmiştir. Kişinin ayağı cömert olmazsa ne gam?"

"Pâdişahlığın yolunu yordamını bilen pâdişahlar, ihtiyaç zamanında hazır asker olmalarını sağlamak için, halkı idâre ederken, bu (hususla çok) önem verirler." ³²

Hikâye: "Ayağı, adâlet ve doğruluk caddesinden dışarda olan bir pâdişah, uzlete çekilmiş ve saf gönüllü bir dervişe, "hangi ibâdet daha üstündür ? Bana anlat da onu yapmaya özen göstereyim," dedi. O zâhid cevabında "senin, gün yarısına kadar uyuma alışkanlığın (a devam etmen) daha iyidir. (Ancak) o zaman insanoğulları, yakıcı korkun, azabın ve sıkıcı azarlamandan azıcık dinlenmiş olurlar," diye söyledi."

Mesnevî: "Zulüm ateşinden herkesin sıkıntı ve korku içinde bulunduğu bir zalimi, dal öğlen, uyur gördüm de şöyle dedim ; "O, (bir) fitnedir, kendisinin uykuda olması ve o şekilde yaşamasından da ölmesi daha iyidir. (Çünkü) onun uykuda olması, uyanıklığından daha yeğdir. (Zaten) halk, onun incitmesinden dolayı feryat içindedir." ³³

Hikâye: "Allah Davud Peygamber'e vahiy göndererek şöyle buyurdu ; "Kendi kavmine söyle de Acem şahları hakkında kötü düşünmesinler ve onların kötülüğünü istemesinler. Onların ismini hatırladıkları zaman (onlar hakkında) kötü söz söylemesinler. Zira onlar, barış ve adâletle, dünyayı bayındır hale getirdiler. Benim

31 Bkz. Nigâristân, 73b.

32 Bkz. Nigâristân, 72b.

33 Bkz. Nigâristân, 38a.

kullarım, onların adaleti sayesinde, korkusuzluk döşegi üzerinde istirahat ettiler. Onların o iyi idâreleri zamanında emniyet beşiği içinde rahatlık buldular." 34

Mesnevî : "İyi (olarak) ün salmış olan pâdişahlar gitti de onlardan, ondan başka, armağan kalmadı. Her ne kadar Nûşîn Revân'ın bol hazinesi var idiyse (de), O'nun arkasında iyi addan başka (bir şey) kalmadı. Ey falanca (kişi), "falanca kalmadı" diye ses yükselmeden önce, bir hayır yap." 35

Hikâye: "Derler ki, Nûşîn Revân zamanında güçlü bir zâlim, güçsüz bir zavallıya yumruk attı. Nûşîn Revân emretti ve o kötü işliyi hemen astılar. İleri gelenlerden biri, "bu kadar suçla onların varlığını siyâset selinde harap etmeyi, pâdişahın adâletine uygun bulmadım," deyince Nûşîn Revân, "Ben, (gerçek) insanı öldürtmedim, bilakis kötü huylu bir canavarı halkın arasından kaldırtım," dedi."

Mesnevî : "Her âdemoğlunu iyi sanma. Yırtıcı hayvan (bile) kötü olan insanoğlundan (daha) iyidir. Dindârlık usûlünde, insan incitmekten daha kötü bir şey yoktur. (Yeryüzünde) halkın incitilmesi, üzüntü verici nitelikte olursa, varlık ekini çörçöp olur." 36

Hikâye: "İslam Dini'nden haberi olmayan ve Allah'ın şeriatından etkilenmeyen Nûşîn Revân'ın tıynet, adâlet ve eşitlik gibi süslü taşlarla bezenmiş, vücudu da doğruluk ve adâlet süsüyle süslenmişti. Beşerin hayırlısı (Hazret-i Muhammed), "Ben, âdil (bir) pâdişah (olan) Nûşîn Revân zamanında dünyaya geldim" hadîsinde O'nun adâletini dile getirmiştir."

Beit : "Dünyada eşitlikten daha iyi iş, âdil olan pâdişaha da cehennem yoktur."

" Eğer sultan âdil ve dindâr ise derecesi, Peygamber'in "yeryüzünde Allah'ın gölgesidir" şerefine nâil olmuş olur. (Öylesinin) sırtında " bir saat, atmış sene ibâdetten hayırlıdır" şeklindeki eşitlik kisveti bulunur, Adâlet ve merhamet gölgesi (bütün) âleme yayılır. Tüm insanlar, onun şefkat ve merhametinden yararlanırlar. (Öylesi) din bilginlerinin yetişmesine, şeriat ehlinin güçlenip beslenmesine güç harcar. Sen, işte o zaman gör, âlemin en ulusu, benî Âdem'in en iyisi, kıyâmet gününde ona nasıl yardım eder ve onu nasıl göklere çıkarır, (işte) o zaman gör." 37

34 Bkz. Nigâristân, 32b.

35 Bkz. Nigâristân, 33b.

Hikâye : "İsfâr-ı Esmâr (adlı kitap)da zikredilmiştir ; İran memleketinin hükümrânlığı beş bin seneye yakın (bir zaman) dinsiz (sayılan) mecûsiler sülâlesinde kalmıştır. Taht ve devlet talihi onlardan başkasına gülmemiştir. Bunun sebebi ; halkın işini, adâleti gözeterek yapmaları ve temeli bozularak yıkılmaya yüz tutmuş dünyayı bayındır duruma getirmeleridir."

Nazm : "Bil ki, doğruluk ve adâlet ne din, ne de dinsizliktedir. (O), ancak mülkü korumakla yürürlükte kalır. Dinsiz adâlet (ile) âlemin düzeni (ni sağlamak), dindâr pâdişahın zulmünden daha yeğdir." ³⁸

"... Halk, kimin ahlâkından hoşnut olursa, (gerçek) derviş odur, (yoksa) sırtında, dervişlerin lacivert hırkası bulunan değil."

Beyt : "Halk, senin içinden memnun olmadığı müddetçe, üzerinde lacivert hırka bulunmasının ne faydası var?"

"Dervişlik, (sâdece) namaz kılıp oruç tutman değil, Allah kapısına niyaz yüzünü getirmen ve kötü huy (un) ile halkın gönlünü incetmemendir."

Beyt : "Ey civanmerd kişi ! Bu (ulu) hazrete ihtiyacını arzetmek isteyen kimsenin, karıncayı, azıcık bile incitmemesi gerekir."

"Allah şekil ve sözlerinize değil, kalplerinize ve (diğer) durumlarınıza bakar." ³⁹

Beyt : "Biz, dile ve söze bakmayız, ruha ve hâle bakarız." ⁴⁰

"Senin üzüntünle mutlu olan kimseler, marifet âleminde, cansız varlıklardan farksızdırlar. (Onlar) kendi yaratılışlarının gereğini yerine getirmediklerinden dolayı, hayvan(lar) gibi gönlü ölmüş (kimse)lerdir." ⁴¹

Öğüt : "Ey gönül! (Yarın) ağlayıp inlemek istemiyorsan, bugün kimsenin gönlünü incitme. Bu dergaha ihtiyaç yüzünü getirecek kimsenin, karıncanın saçının telini bile incitmemesi gerekir."

Nazm : "Temiz yaratılışlı Firdevsî ki pâk türbesine rahmet olsun, "tane çeken karıncayı incitme, zira canı vardır ve can da tatlıdır," diye ne güzel söylemiştir." ⁴²

Şiir : Ben, ayak altında ezdikleri karıncayım. İğnemden herkesin inlediği arı değilim. (Öyleyse) insanı inciten bir güce sahip olmama nimetinin şükürünü nasıl yerine getireyim? Allah'a şükür, elimle kimseyi incitecek güce sahip değilim." ⁴³

"... Hümâ (kuşu) çaylağa şöyle dedi ; Hakk'ın rızâsı, halkın az incitilmesindedir, yoksa halkın boğazından yükselen iniltide değil."

Beyt : "Ben kemik yerim, canlıyı incitmem. Bu üstünlük sebebiyle başımda şeref tacına sahibim."

"Sen (ise) sabahleyin gözünü açınca (canlı) avlamak için havaya yükseliyor ve civcivlerin boynuna pençe atmaya başlıyorsun."

Beyt : "Doğru dürüst niyetle ricada bulunacağına, kuşların oyununa pençe atıyorsun."

"Ayrıca bir şân ve bir şekil üzere (de) bulunmuyorsun. Yaptığın iş, ne erkekliğe, ne de kadınlığa sığıyor. Bu kendini beğenmişlik yüzünden, bednâm olarak, herkesin kapısını çalışırsun."

Beyt : " (Var git) Türkiyeliyle Türk, Zengibârlıyla zenci ol. Renkten renge girerek bukalemun gibi olma." ⁴⁴

İbn Kemâl bunlara benzer görüşünü şu iki şiirinde de dile getirmektedir ;

"Cihân bir hânedir ârâyişi çok
İçine girenin âsâyişi yok
Düşer dervîş ise teşvîş-i nâna
Ve ger sultân ise fikr-i cihâna
Kanâat gencin itse bir kişi cây
Virürler hân-ı kudretten ana pây
Tevekkül tekyesine kim ola dayf
Virürler hissesin bî-zulm ü bî-hayf"

"Gülistânında dikme kimsenin hâr
Şu hârı dik dikersen ola gülnâr
İçini kimseye taş itme hergiz
Kimesne sırrını fâş itme hergiz
Dinle kendi aybın dinle, gûş ol
Göricek gayrı, aybın perde-pûş ol" ⁴⁵

Görüldüğü gibi İbn Kemal, insanların incitilmemesi görüşündedir. İnsanları incitmemek ise onları sevmekle mümkündür. Elbette O da bir insandır. Savaşlara katılmış, bazan üzmüş, bazan da üzülmüştür. Fakat son eseri olan Nigârîstân'da

hayatın muhasebesini yaparak yukarıdaki hükme varmıştır. İbn Kemal'in, insanın sevilmesi ve incitilmemesi yolunda yoğunlaşan bu görüşü büyük bir değer taşımaktadır. onun bu olgunluğa sadece Sa'dî'nin etkisiyle ulaştığını söylemek hatalı olur. Müftî's-Sakaleyn adını taşıyan bir bilginin, sırf taklitçi olarak ele alınması pek uygun düşmese gerektir.

KAYNAKLAR

AHMET İBN HANBEL (Ö. 241/855), Müsned (I-VI), Mısır 1313/1895.

ALİ ASGAR HİKMET, Terc. : M. Nuri GENCOSMAN, Câmî, Hayatı ve Eserleri, Ank. 1963 (ikinci basılış), İran Klâsikleri İçin Yardımcı Eserler:1.

ATSIZ "Kemalpaşaoğlu'nun Eserleri", Şarkiyât Mecmuası, c. VI, (s. 71-112), İst. 1966, İ.Ü. Edebiyât Fak. Şarkiyât Enstitüsü (Yayını).

BANARLI, N. Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, Destanlar Devrinden Zamanımıza Kadar, (I-II), İst. 1971.

BURSALI MEHMET TAHİR (ö. 1926), Osmanlı Müellifleri (I-III), İst. 1333/1914.

ÇOTUKSÖKEN, Yusuf, "Câmî", Meydan Larouse (Câmî mad.). (I-XII), c. II, (s. 754-755), İst. 1969.

HACI HALİFE, Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi (ö. 1067/1656), Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, (I-II), İst. 1362/1943, Tashîh : Şerafettin YALTKAYA, Mualim Rifat BİLGE.

İBN KEMAL, Ahmed b. Süleyman (ö. 940/1534), Nigârîstân, Yazma, A.Ü. DTCF Ktp., No : 45119.

-----, Yûsuf u Züleyhâ, (Giriş), Hazr. : Dr. Mustafa DEMİREL, Ank. 1983, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları : 513, 1000 Temel Eser Dizisi : 92.

İBN MÂCE, Ebû Abdî'llah Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni (ö. 275/888), Sünen (I-II), Tahkik ve Ta'lik : Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî, Mısır 1372-1373/1952-1953.

KARAHAN, Abdulkadir, "Kemâl Paşazâde", Meydan Larouse (Kemâl Paşazâde mad.) (I-XII), c. VII, (s. 159-160), İst. 1972.

KINALIZADE HASAN ÇELEBİ (ö. 1016/1607), Tezkiretü's-Şuarâ (I-II), Hazr. : Dr. İbrahim KUTLUK, Ank. 1978, TTK Yayınları, XVIII. DİZİ-Sa. 4¹.

KUR'ÂN-I KERİM.

LATÎFÎ (ö. 990/1582), Tezkire, Dersaâdet 1314/1896, Neşr. : Ahmed Cevdet, Kütübhâne-i İkdâm (Yayımları), Aded :9.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin Müslim İbn el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri (ö. 261/874), Sahîh, (I-V), 1374-1375/1955-1956, Neşr. : Muhammed Fuâd Abdu'l-Bâkî.

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Kemâl Paşazâde", İslam Ansk. (I-XIII), c. VI, (s. 561-566), İst. 1955.

SA'DÎ, Muslih b. Abdullah (ö. 692/1292), Gülistân, Mısır 1266/1849.

-----, Bostân, Tash. : Muhammed Ali Furûğî, Tahran 1316 ş./1972.

SEHÎ BEY, (ö. 955/1548), Heşt Behişt, İst. 1980, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi, No: 152.

TAŞKÖPRÜZÂDE (ö. 968/1560), eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye, Beyrut 1395/1974.

TÜRK ANSK. (I-XXXIII), C. XXI, (s. 478-481), Ank. 1974.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, c. II, TTK Yayınları, XIII. DİZİ -Sa. 16^{b3}, Ank. 1983.